

Garrett Thomson: Locke

Přeložil Marián Zouhar. Vydavateľstvo PT,
Bratislava 2004, 112 s.

Publikace je jedním ze svazků zcela nové knižnice, počítající jen v roce 2004 s celým tuctem titulů. Edice chce zachytit jak filosofy minulosti, tak i ty poměrně současné. Knižečka o Lockovi vyšla mezi prvními; možná též jako jistá vizitka proponované edice, jejímž editorem je Egon Gál. Texty knižnice mají mít úroveň univerzitní příručky pro studenty. Měly by posloužit i zájemcům ze širší zainteresované veřejnosti.

Předkládaná malá monografie o Lockovi má kromě stručného úvodu 10 kapitol. Na závěr jsou připojeny poznámky překladatele a stručný přehled knižní produkce o autorově myšlení a jeho publikacích. Východzí kapitola si všímá Lockova života. Čtyři další kapitoly jsou věnovány víceméně rozboru ideismu. Šestá kapitola sice stále zůstává v tomto rámci, ale je tu — zrovna jako v následující sedmé kapitole — také zmíněna problematika vztahu mysli a těla; obsírněji je pojednán problém osobní identity. Sedmá kapitola zároveň slouží jako částečný shrnující výklad o Lockově pojetí problematiky poznání, o němž se samozřejmě průběžně psalo ve 2. až 6. kapitole. Teprve v osmé kapitole se dočteme o Lockově náboženské víře, se zmínkou o jeho požadavku náboženské snášenlivosti. Devátá kapitola je věnována etice. Až poslední (10.) kapitola se zabývá Lockovým odkazem směrem k politologii.

Už z tohoto krátkého přehledu je patrné, že autor Lockova portrétu se soustředil především na jeho odkaz teorii poznání. Věnoval mu přes polovinu stránkového rozsahu. Ostatní Lockovy literární projekty zůstaly v monografii spíše jen jakýmsi „doplňkem“. Pro slovenského (ale i českého!) čtenáře jsou cenné poznámky překladatele k uplatněné terminologii. Aby bylo možno odvolávat se v tomto textu na Lockův nejvýznamnější filosofický spis, musíme zřejmě teď navázat nejdříve poznámkou k tomu, v jakém slovenském znění je prezentován. Ta kniha, která se v českém prostředí setrvala cituje zkráceně jenom jako Lockův „Esej“, má v překladu J. Letašiho z roku 1983 název „Rozprava o ľudskom rozume“ (Pravda, Bratislava). Toto znění bez komentáře ponechává také překladatel recenzované knížky M. Zouhar.

Už v tomto takto přeloženém názvu úhelného Lockova díla jsou dva nápadné ostny, bez jejichž dešifrování se jen problematicky pohneme z místa. Nejdříve si všimneme „detailu“. Anglický výraz „esej“ znamená „pisemné pojednání“, také jako „pokus(ný text)“ (ne-li rovněž „slohová úloha“). V překladu zvolenému slovenskému (ale i českému) výrazu „Rozprava“ odpovídá v angličtině spíše „Discourse“. (Překlad výrazem „Zkoumání“ by zase vedl k filosoficky frekventovanému anglickému termínu „Inquiry“.) — Při psaní svých východních náčrtků k příští knize Locke skutečně spíše hledal věcně a formulačně cestu, než aby měl

opravdu jasno tak, jako třeba Descartes ve své proslulé „Rozpravě“ (francouzsky „Discours“!). Měli bychom oprávněně a bez rozpaků ponechat v titulu Lockovy knihy zaužívaný výraz „Esej“. (V němčině se při překladu úhelného Lockova filosofického díla ne marně objevuje také výraz „Versuch“; tedy česky především „Pokus“.) Bude to v souladu s Lockovými výchozími záměry.

Zásadnějším bodem pro překlad původního anglického názvu knihy („An Essay concerning Human Understanding“) je korelát k anglickému výrazu „understanding“. Locke tento výraz pojal jako specifickou způsobilost lidské mysli, díky níž v člověku vzhází poznání; nejde-li někdy v textu přímo o termín zamýšlený jako alternativní znak pro mysl samotnou (neboť o tu jde Lockovi především). Ten výraz ale také zároveň v běžné dikci odpovídá např. německému „verstehen“ nebo francouzskému „entendre“; týká se „chápání“ (nebo i „chápavosti“ či „vnímavosti“). Pak zahrnuje případné pochopení podnětů navozených **ať už smyslovým vnímáním, nebo racionální „reflexí“** (založenou na jazykovém vyjádření). Pakliže pro záhlaví knihy padla volba překladatele J. Letašiho na termín „rozum“, potom by mělo okamžitě stačit poukázat na xvii. kapitulu IV. knihy Lockova „Eseje“, nadepsanou „O rozumu“ („Of Reason“), aby bylo hned patrné, že realizované řešení šťastné není. Locke v záhlaví celého citovaného spisu stěží měl na mysli pouze rozum, nadepsal-li celé toto své dílo výrazem, který se zároveň svým významem vztahuje k Lockovým senzualistickým východiskům z roku 1671, kdy pozdější slavný „Esej“ teprve nenápadně vznikl. Ty výchozí paragrafy první verze textu mají s problematikou rozumových aktivit společného pramálo. Takže: měli bychom text slovensky uvádět jako „Esej o ľudskom chápaní“ (a obdobně česky). (Roku 1984 mi vyšla pod pseudonymem česká zkrácená verze Lockova „Eseje“, která má rovněž v titulu knihy termín „rozum“. Tehdy se mi nepodařilo přesvědčit redakci, že jediný adekvátní výraz za anglické „understanding“ je české „chápání“. Redakce chtěla odstoupit od smlouvy na vydání překladu, budu-li trvat na svém.)

Když jsme se nevyhnutelně dostali do problematiky překladu, bude zřejmě účelné u toho zůstat a hned teď uvést, že všechna čtyři Zouharova řešení překladatelských „oříšků“ v recenzované knížce, jak je uvádí její překladatel závěrem, jsou relevantní a šťastná. Jde o anglické výrazy „sensation“, „natural“, „idea“ (ve vztahu k platónským idejím) nebo o dvojici „faith“ a „belief“. Anglickému termínu „empiricism“ ovšem nemůže odpovídat jako jeho slovenská (nebo česká) verze výraz „empiricismus“! (Pro srovnání: proti anglickému „fanaticism“ přeče stojí „fanatismus“, apod.)

Teprve teď se můžeme přiměřeně znovu vrátit k textu shora citované monografie. Autor hned úvodem vhodně připomíná, že doba, v níž Locke žil, byla bouřlivá nejen v Anglii, ale též v Evropě (třicetiletá válka). Vlastní Lockův životopis je rozložen jakoby na éru v Oxfordu, v Londýně (od 1666), ve Francii (1675–1679), opět v Londýně (do 1683), pak v emigraci (do 1689), a vše ostatní najdeme opět pod visačkou „Londýn“ (do konce Lockova života; i když takto to adekvátní není). Další výklad na to nikterak (tj. dějinně-filosoficky) nenavazuje.

Thomson postupuje v popisu Lockova gnoseologického systému spíše formálně; jako kdyby chtěl zůstat poplatný běžně připojovanému tabló k „Eseji“, na němž je podána struktura tohoto díla. Dokonce při tom je čtenář dříve seznámen s tím, že pro Locka byla ústředním termínem „idea“ (str. 21), a teprve o několik stránek dále se dovíme, že „Esej“ je rozčleněn do čtyř knih (str. 26) Thomson (až na skoupou zmínku na str. 18, převzatou přímo z Úvodu k „Esejím“) neměl zřejmě v úmyslu blíže sledovat motivy, které Locka a jeho přátele přiměly k debatám jak především o zárukách za poznatky v náboženské oblasti, tak i o problematičnosti tzv. vrozených idejí (I. kniha, a přinejmenším x. a aspoň xviii. až xx. kapitola IV. knihy). Význam třetí knihy „Eseje“ pro sémantiku svébytně vytčen nebyl. Závažná problematika vztahu mysli a těla zmíněna sice byla, ale ne v kompaktním výkladu (viz str. 68 – 69 a 79). Je škoda, když v jedné kapitole (je to ta čtvrtá) autor považoval za účelné připojit kratší shrnující závěr, že obdobně nepostupoval u všech kapitol. O toleranci se dovídáme v 8. a 10. kapitole, ale bez žádoucího propojení se sociálně-politickým podhoubím této závažné tematiky (která je i dnes senzitivní!). Škoda že se autor nezmínil o tom, že se „Esej“ stal dokonce podnětem také k šíření deistických názorů (John Toland).

Thomsonovi nelze upřít, že by neuvedl např. Lockem kritizovanou tzv. „vrozenost idejí“, zaštitěnou jejich předpokládaným původem od Boha (str. 22 – 23); anebo že by opomněl poukázat na to, že jména jednoduchých idejí — např. barev — nelze definovat (str. 24, s odkazem na III. knihu „Eseje“, její iv. kapitolu). Jenže tyto důležité zmínky zůstávají izolovány spíše jen jako součást málem slovníkově pojatého hesla dané kapitoly, než aby propojené odkazovaly na další souvislosti. Pokud jde o ty zřejmě problematické „vrozené“ ideje (včetně těch diskutabilních idejí morálních), v 9. a v 10. kapitole se už na toto kontroverzní ideové podhoubí nepoukazuje a výklad je veden jako svého druhu stručná inventura podle vytčeného tématického skeletu; už jen jakoby šlo o pouhé konstatování jistých znaků, odpovídajících danému záhlaví. Že byl celý „Esej“ původně započat — a posléze po mnohaletém odkladu posléze i dokončen — jako tehdy „moderní“ a o tehdejší stav přírodních věd opřený pokus o pozitivní vklad pro světový názor propojený s občansky zodpovědným vztahem ke společnosti, to z příručky naléhavě patmo není, i když se o tom píše. Obdobně tomu je např. hned ve zde dotčeném výkladu o barvách. Když se autor následně (na str. 33) dostává k jejich charakteristice, správně odkazuje na vlastní příčinu sekundárních kvalit v kvalitách primárních. Nadhozený problém možné subjektivnosti sekundárních kvalit nechává nerozhodnutý. Jako kdyby třeba prožitky bolesti (také intersubjektivně stěžejí adekvátně sdělitelné a nedefinovatelné, a Lockem v textu opakovaně uváděné, s odkazem na „rozmanité dispozice mysli“, II-xx-2) neměly v uvedeném kontextu svou podpůrnou relevanci před případným závěrem v té otázce. Nehledě už na to, že Locke navíc ještě rozlišovat třetí typ kvalit (jako svého druhu podtřídu těch „sekundárních“), anglicky „powers“ (snad nejlíp česky výrazem „dispozice“, tj. „způsobivosti“, rozumí se v objektech, k odlišnému vnímání díky působení jiných objektů; např. když vlivem sluneč-

ních paprsků začne vosk vystavený jim na pospas táním měnit své skupenství atd.). Thomson nepropojuje problémy, především se snaží o popis jednotlivých terminologicky zadaných kategorií.

Zůstává nezodpovězenou otázkou, proč k přiblížení Lockova odkazu čtenářům Thomson volil víceméně „slovníkový“ přístup. Pravděpodobně by bylo přirozenější začít vlastní výklad o Lockově teorii poznání buďto a) dějinně-filosoficky (samozřejmě s ústrojnou charakteristikou tehdy soudobých společenských a vědeckých problémů), anebo b) „problémově“ (jak lidská mysl v Lockově pojetí poznává, případně s jakými omezeními, pokud jde o „ideismus“), případně c) ve sledu čtyř knih „Eseje“ (aby lépe vynikla Lockova cesta za „poznáním“; pak včetně — v jeho vlastním kontextu jakoby ústrojného a přiměřeného — poznání Boha jako kýženého garanta pravdy, morálky a zásad pro společenský pořádek, ovšemže bez předpokladu hypotézy vrozenosti).

Pokud jde o kapitulu o politice (tu 10.), pro orientaci čtenáře před tzv. „Slavnou revolucí“ by bývalo bylo vhodné uvést, že Marie (i Anna, příští anglická královna) byla dcerou Jakuba II. z prvního manželství, zatímco nově (v létě 1688) narozený Jakubův syn Charles pocházel z druhého manželství. Málo z textu té kapitoly vyniklo, jaký význam mělo Lockovo myšlení na osvícenskou intelektuální Francii (Voltaire aj.) a pak přímo na politické klima v anglických koloniích v souvislosti s jejich povstáním proti Anglii a nato navazujícím vznikem samostatné Unie. Bylo by bývalo žádoucí upozornit i na to, že Locke politicky působil v době, kdy se poprvé v novověku začala politika diferencovaně profesionalizovat.

V soupisu literatury u jména lorda Kinga není pro dvousvazkové vydání citovaného titulu uveden rok (1830, reedice 1884). S přihlédnutím k různým tradičně zmiňovaným edicím souboru Lockových „Works“ (jak folio, tak octavo) není adekvátní uvádět jako jejich výchozí odkazovou edici zrovna vydání z roku 1963, zvláště když nyní existuje nová kritická tzv. „Clarendonská edice“ (do níž patří také v přehledu zmíněné Nidditchovo vydání „Eseje“, jež sloužilo jako podklad pro jeho slovenský překlad).

Samozřejmě že je třeba uvítat, že na Slovensku začala vycházet shora citovaná ambiciózní edice k posílení filosofické kultury. Nakladatelství vydáním stručné monografie o Lockovi hned mezi prvními chystanými tituly naznačilo, jak významně oceňuje Lockův odkaz. Měl-li recenzent konkrétní připomínky k vlastnímu textu této malé zveřejňované monografie, chtěl takto přispět k jejímu snad ještě účinnějšímu využití u toho uživatele, který chce získat výchozí souhrnné poučení o Lockově „ideismu“. A toto poučení knížka přehledně poskytuje.

Miloš Dokulil